

Discuții

CONCEPTUL DE INSURECȚIE ȘI IMPORTANȚA LUI PENTRU DEFINIREA EVENIMENTELOR DIN AUGUST 1944

CONSTANTIN MOCANU

Interpretarea evenimentelor din august 1944 din România ca fiind *insurecție* este susținută unanim în știința istorică din România și, în ultimii ani, în tot mai multe cărți și studii din o seamă de țări. Cercetarea în succesiune a documentelor ne amintește că referitor la 23 august 1944 un număr de ani termenul *insurecție* nu s-a folosit. Împrejurarea enunțată nu este în defavoarea noțiunii *insurecție*, deoarece adevărul unei noțiuni are izvor și temei în caracteristicile reale ale faptului, indiferent dacă reflectarea lor lingvistico-logică a fost mai devreme sau mai târziu.

În sens propriu, *insurego-ere* numea în limba latină acțiunea de a se ridica, de pildă : a se ridica negura de pe cîmpii ; și, în sens figurat, acțiunea de a se ridica din motive social-politice, de pildă, a se ridica o categorie de oameni nemulțumiți față de guvernămînt. Cu timpul sensul primar s-a pierdut, iar sensul figurat a devenit sens propriu, îndeosebi la începutul revoluționar al epocii moderne. Mai mult, s-a complinit cu determinația *armată*, apărînd, prin urmare, expresia în doi termeni, *insurecție armată*, lingvistic simțită ca pleonasm, dar utilă pentru a numi mai exact ridicarea, insurecționarea cu arma în mîină, ca în vestitele exemple clasice din timpul celor patru revoluții franceze : 1789 ; 1830, 1848 ; 1871, sau din timpul revoluțiilor din Rusia ; 1905 ; 1917, șau, ca să mai dau un exemplu, de altminteri de fapte și mai cunoscute, din istoria patriei noastre, și anume, ca acțiunile insurecționale din 1821 și 1848. Termenul *insurecție* s-a consolidat sub sensul acesta încît nu mai apare mereu nevoia de a preciza că o insurecție este insurecție *armată*. Totodată, în limbajul care nu se vrea strict noțional, ci se vrea mai variat și sinonimic, s-a reafirmat sensul antic mai general, dar cu aplicare la viața social-politică. George Călinescu în *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent* formula o propoziție conținînd sintagma : insurecția intelectualilor împotriva fascismului ; avea în vedere acțiunea prin scris, prin gîndurile transpuse pe hîrtia tipărită.

Cercetarea istorico-logică aduce un plus de consistență la argumentarea că termenul *insurecție* este propriu evenimentelor din august 1944 din România. În sens larg : insurecționarea, adică ridicarea maselor muncitorești, democratice, patriotice, împotriva regimului militar-fascist, împotriva hitlerismului, pentru salvagardarea României. În sens restrîns, dar nu micșorat : ridicarea la luptă cu arma în mîină.

Argumentarea ideii puse ar face trebuitoare descrierea evenimentelor pentru a avea reprodusă înfățișarea lor. Literatura istorică a dat pînă acum suficiente componente ale tabloului, care au devenit amplu cunoscute încît nu e nevoie a mai descrie aici.

Examinarea expresiilor noționale din documente contemporane pregătirii și desfășurării actului de la 23 august 1944, în ordine cronologică și după felul formelor de acțiune, duce la constatarea că a existat o mare varietate terminologică, iar această varietate terminologică viza laturile componente din care au apărut notele *noțiunii* și cuprindea acele trăsături care au dat, mai tîrziu, conceptul *insurecție*.

Încă din zilele instaurării și proclamării la jumătatea lui septembrie 1940 a dictaturii legionar-antonesciene Partidul Comunist Român chema — potrivit termenilor din documentele sale — la *luptă hotărîtă* pentru răsturnarea regimului de dictatură, pentru instaurarea unui guvern constituțional, democrat, național. În circulara din 8 iulie 1941: „Sarcina și răspunderea istorică a Partidului Comunist din România față de poporul român constă în *organizarea în România a luptei* (...) pentru zdrobirea fascismului sîngeros german“, „pentru *alungarea* ocupanților germani din România“, „pentru *doborîrea* bandei de trădători de la cîrma țării în frunte cu generalul Antonescu“ (...). La 6 septembrie: „Alungarea din țară a ocupanților hitleriști. Recucerirea libertății și independenței naționale a României“. „*Răsturnarea* guvernului și regimului militar-hitlerist (...)“ „România liberă“ la 28 ianuarie 1943: „Salvarea poporului român este în mîinile românilor. Poporul român poate *să răstoarne* pe trădătorii care sînt astăzi la putere. Poporul român poate și trebuie să se elibereze și să se salveze“. Expresiile nu sînt în termeni de activitate parlamentară, care, de altfel era imposibilă, parlament nefiind: ele sînt în termeni de acțiune insurecțională.

Elaborarea de către activul de partid din închisori și lagăre, împreună cu acele cadre din afară desemnate special, a modalităților concrete a purtat în *nuce* desfășurarea ulterioară a mutațiilor de profunzime revoluționară ale căror dimensiuni probabil nici puținii participanți la începerea pregătirii nu le aveau în imaginarea lor imediată. Punctul de pornire a unei acțiuni care a schimbat cursul istoriei poporului român, sub raport documentar a rămas notat doar în expresii ale scrisorilor cu limbaj conspirativ, ale unor schițe de plan, ceea ce se poate completa prin memorii, dar participanții nu au povestit extins ori exact în cuvintele de atunci. În manifestele, apelurile, lozincile, îndeosebi dintre aprilie-august 1944, transpar însă termenii, și sensurile. În Manifestul Frontului Unic Muncitoresc de 1 Mai, din 1944, se concludea: „Pacea pe care întreaga națiune o dorește trebuie cucerită prin *lupta poporului*, care trebuie să ia în propriile sale mîini soarta sa“; iar în rîndurile unde se formulau obiectivele concrete se scria: „*Răsturnarea* guvernului Antonescu, formarea unui guvern național, din reprezentanții tuturor forțelor antihitleriste. Izgonirea armatelor hitleriste din țară, sabotarea și distrugerea mașinei de război germane“.

Termenii folosiți premergător și în timpul înfăptuirii insurecției aveau așadar în formularea lor intransigență, dar și circumspecție, din mai multe

cauze, o primă cauză internă fiind aceea că față de anumite cercuri politice și militare nu se putea spune și nu trebuia să se spună mai mult decât era strict necesar pentru a le atrage la îndeplinirea obiectivelor aceluia moment; înlocuirea guvernului Antonescu, ieșirea României din războiul dus pînă atunci, scoaterea trupelor române din dispozitivul frontului german, întoarcerea armelor împotriva hitleriștilor, împiedicarea replierii și retragerii trupelor germane, întreprinderea de către noul guvern a măsurilor cerute de împrejurări neprevăzute.

Acțiunile definite prin termenul *insurecție* în sensul lui mai precis încep ca manifestare realizată odată cu însuși actul de la 23 august 1944; am scris *august* cu inițială mică pentru a numi ziua ca fragment al timpului, nu evenimentul intrat în istorie sub denumirea 23 August 1944, cu A mare, care eveniment nu se referă numai la o singură zi. Acțiunile definite de termenul *insurecție* nu pot fi însă tot așa de ușor delimitate înspre sfîrșitul lor, deoarece în ceea ce privește unele laturi ele s-au transformat în alte forme de acțiune, de pildă în forme ale revoluției sociale democrat-populare, ori s-au îngemănat cu forme de război, ale războiului împotriva Germaniei hitleriste, care război nu a început numai după împlinirea a ceea ce numim insurecție, ci în încă timpul ei, și prin ea însăși.

Correspondența dintre termenul *insurecției* și faptele reale ale momentului august 1944 din România poate fi argumentată și prin studiul comparativ asupra insurecțiilor antifasciste, naționale, democratice din Europa desfășurate aproape simultan, în august și septembrie. Am în vedere insurecțiile din Franța (Paris), Slovacia, Polonia (Varșovia), Bulgaria. Unele au fost învingătoare, altele nu; una a fost reprimată cu înfiorătoare cruzime: Varșovia, alta, deși în timpul realizării ei a avut dimensiuni impunătoare, nu s-a putut împlini în mutații revoluționare profunde: Franța. Sub aspectul cantității de fapte (participanți, înfruntări militare, timp) fiecare diferă; însă valoarea nu constă neapărat în număr. Cantitativ insurecția din România a fost mai restrînsă, și timpul a fost mai scurt, ea însă e mare prin însemnătatea internă în 1944 și prin semnificația crescîndă odată cu progresul social-istoric realizat în direcția consecințelor ei.

În împrejurări din cele mai diferite în spațiul istoric numeroase fapte au purtat evident încă din momentul producerii lor trăsăturile care le-au dat conceptul potrivit, alora conceptul li s-a constituit ori li s-a modificat ulterior din unghiul evoluției atitudinii politico-ideologice a claselor, partidelor, personalităților ce le-au privit retrospectiv, și al gradului de cunoaștere acumulată.

După 23 August și pînă acum Partidul Comunist Român, în formule diferite și cu accente, de asemenea, diferite determinate de raportarea factorilor interni și externi, a fost preocupat de a descrie și caracteriza momentele, aspectele, termenii care arătau natura și felul evenimentelor din 1944.

Dacă la Conferința Națională din octombrie 1945 se spunea: „Acțiunea militară în vederea lovirii de stat de la 23 august 1944 fusese pregătită de către o comisie în care, pe lîngă un grup de generali și ofițeri

superiori, partidul nostru a fost singurul care a participat prin delegații săi", cu timpul s-a evoluat, la aprecieri care au format trepte spre adaptarea și statornicirea noțiunii celei mai bune. La a 10-a aniversare se arăta, ceva mai concret, că în ziua de 23 august, potrivit directivelor partidului comunist, „gărzile patriotice înarmate au arestat căpeteniile guvernului fascist", au trecut, împreună cu unitățile armatei, la dezarmarea trupelor germano-fasciste, la apărarea fabricilor, la ocuparea instituțiilor publice.

În etapa, de peste un deceniu, când pe plan european, și nu numai european, predominau și se păstrau încă mentalități formate în ultima fază a războiului și, după războiul antihitlerist, în care Uniunea Sovietică, trupele ei, au avut un rol hotărâtor, și când peste tot în țările de democrație populară și socialiste, se vorbea de un rol eliberator pe scară generală și atotcuprinzător fără a se releva în măsura necesară și reală rolul fiecărui popor, rolul factorilor interni, de asemenea în această etapă în care acționau alte formule decât acum în ceea ce privește felul de a fi înțeleasă contribuția de interpretare politico-ideologică a fiecărui partid în mișcarea comunistă și muncitorească internațională au predominat și în România explicații de această manieră în ansamblul cărora însă au început să-și facă loc și să crească treptat formulări care apropiau adoptarea termenului *insurecție*, care prin cuprinsul lui de fond desemnează, înainte de toate, factori istorici interni și de aceea acest termen nu a fost și nu este un simplu cuvânt, ci unul care poartă semnificații, atitudini care îi favorizează sau nu-i favorizează întrebuintarea.

Cu prilejul împlinirii a 11 ani de la 23 August, în 1955, s-a spus însă așa în discursul festiv rostit de însuși prim-secretarul Comitetului Central al partidului: „Sub conducerea partidului, forțele patriotice, sprijinite de masa poporului", în rîndurile cărora demult se coceau mînia și revolta împotriva dictaturii militaro-fasciste, „au organizat insurecția armată și au răsturnat guvernul fascist", după ce se descrie mai concret, se arăta că „Insurecția populară s-a împletit cu acțiunea forțelor patriotice din armată..." ș.a.m.d.

Se ajungea, după 11 ani, la o mai ridicată treaptă a reconsiderării în termeni mai proprii, spuși mai deschis, și a restabilirii, însă a restabilirii dezvoltatoare a noțiunii care potrivit faptelor reale putea rezulta încă în anul 1944.

În documentele Partidului Comunist Român începînd cu ampla expunere de atîta însemnătate pentru istorie, pe care tovarășul Nicolae Ceaușescu a făcut-o la a 45-a aniversare a partidului și pînă în zilele recente când s-a publicat Hotărîrea privind cea de a 35-a sărbătorire a lui 23 August, în Programul partidului adoptat la Congresul al XI-lea, de la care deja se împlinesc cinci ani, și, de bună seamă în întreaga literatură, în întreaga publicistică din România conceptului de insurecție i-au fost formulate notele caracteristice, insurecția fiind *antifascistă și antiimperialistă*, dar totodată conceptul de insurecție a fost însoțit și corelat cu alți termeni pe care îi presupune, între aceștia primul fiind acela de *început de revoluție*, adică început al revoluției democratic-populare, dar și acela de *revoluție*

ca în expresia *revoluție democratică și antifascistă*, toate acestea purtând în ele puncte de pornire, linii de înaintare spre *revoluția socialistă*, și astfel 23 august 1944 apare ca deschizător de eră nouă*.

* Comunicarea, susținută în ziua de 2 iunie 1979, a avut în preocuparea sa mai aparte numai unul dintre principalii termeni noționali, *insurecție*; valențele lui către alți termeni, și, în primul rând, — din unghiul de vedere al opțiicii Partidului Comunist Român, partid profund revoluționar, — către termenul *revoluție*, au fost semnalate în ampla frază de încheierea, dealtminteri în manieră de concluzie. Pregătirea de către partid a sărbătoririi marelui eveniment insurecțional a adus, încă o dată, și pe plan superior, definiți, caracterizări noi, mai cu seamă în ceea ce privește natura de *revoluție* a insurecției și, totodată, deschiderea de către ea a *revoluției* — cum s-a spus, mai cuprinzător, începând din iulie, apoi în august —, de *eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă*; formularea are mici diferențe de la un document la altul, pînă s-a ajuns la o mai mare precizie a enunțului, iar după ce a devenit obișnuită s-a transmis și în formule mai scurte, subînțelegîndu-se însă de fiecare dată toate notele noțiunii. Dată într-o formulare, mai apropiată de acest înțeles, în urmă cu doi-trei ani, ideea a fost pusă, mai elaborat, anul acesta, la 9 august, de secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, în cuvîntarea la adunarea populară de la Rovinari, apoi și cu alte prilejuri, în formă mai dezvoltată însă în cuvîntarea la adunarea festivă aniversativă din Capitală, de la 22 august, cu prilejul împlinirii a 35 de ani de la — s-a spus chiar în titlul cuvîntării — *revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă*. (A se vedea: *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate. Rapoarte, cuvîntări, interviuri, articole. Martie — septembrie 1979*, Vol. 18, Editura politică, București, 1979, pp. 478, 506, 541, 543, 545, 568—571, 573, 575—578; 581—582; reproduc un singur fragment din cuvîntarea aniversativă: „[...] insurecția din august 1944 a marcat începutul revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și anti-imperialistă, care a dus la cucerirea adevăratei independențe a patriei, la transformarea revoluționară, socialistă a României; op. cit., p. 578). Tema aceasta foarte importantă teoretico-istoric am tratat-o, în lumina documentelor recente de partid publicate pînă la 17 august 1979, în comunicarea *Crearea P.C.R., etapă superioară în dezvoltarea mișcării revoluționare din țara noastră*, prezentată la simpozionul *Județul Vîlcea în anul celei de a XXX-a aniversări a eliberării patriei*, organizat în ziua de 18 august de Comitetul județean Vîlcea al Partidului Comunist Român.